

Mr. Katarina Aladrović Slovaček

Učiteljski fakultet, Katedra za hrvatski jezik, književnost, scensku i medijsku kulturu

Savska cesta 77, Zagreb

kaladrovic@gmail.com

ZAMJENICE U RANOME DISKURSU USVAJNJA/UČENJA HRVATSKOGA JEZIKA

Budući da su zamjenice riječi koje upućuju na ono što znače imenice, tj. na osobu, predmet, misao, svojstvo ili pojavu te je njihovo značenje utvrđeno govornom situacijom, nazivamo ih situacijske riječi (*Silić, Pranjković, 2007*). Dijele se po funkciji (imeničke i pridjevske) i po značenju (lične, posvojne, povratne, pokazne, upitne, odnosne i neodređene) (*Barić i sur., 1997*). U ranome jezičnom usvajanju hrvatskoga jezika dijete prvo od punoznačnih kategorija riječi usvaja imenice i glagole, a zatim pridjeve pa tek onda zamjenice (*Pavličević-Franić, 2005*). Do 12. godine života dijete se nalazi u fazi konkretnoga mišljenja, a nakon toga prelazi u fazu apstraktnih operacija (*Piaget, 1977*). U institucionalnom poučavanju jezika dijete se sa zamjenicama susreće na komunikacijskoj razini u mlađim razredima osnovne škole. U lingvističkom smislu dijete se sa zamjenicama susreće u 5. razredu na pojmovnoj razini, a u 6. razredu usvajajući i učeći leksičko i gramatičko značenje četiriju vrsta zamjenica (lične, posvojne, povratne i pokazne). U završnim razredima osnovne škole učenici usvajaju leksičko i gramatičko značenje ostalih vrsta zamjenica te njihovu funkciju u rečenici (*Nastavni plan i program, 2006*).

Cilj je istraživanja ispitati čestotnost uporabe zamjenica kao kategorije riječi u pisanim tekstovima hrvatskih osnovnoškolaca. Ispitanici su podijeljeni u tri skupine: 2. – 4. r., 5. - 6. r. te 7. - 8. r. zato što se međuskupina (5. i 6. r.) razvojno nalazi u fazi konkretnih operacija, a naš školski sustav stavlja je u fazu apstraktnih operacija. Osim toga, željelo se ispitati točnost uporabe zamjenica u različitim funkcijama i točnost uporabe vrsta zamjenica u različitim značenjima. Korpus čine pisani radovi hrvatskih osnovnoškolaca (N = 200) koji su analizirani metodom kategorijalne i frekvencijske analize sadržaja. Prikupljeni podatci obrađeni su u SPSS programu za statistiku (t-test, aritmetička sredina).

Rezultati pokazuju da se ispitanici statistički značajno razlikuju u uporabi zamjenica s obzirom na dob, tj. da su ispitanici međuskupine (5. i 6. r.) kognitivno bliži mlađim

razredima, što potvrđuje početnu tezu da se učenici do 12. godine nalaze u fazi konkretnih misaonih operacija, a tek s 12 godina jezično im se znanje automatizira.

KLJUČNE RIJEČI: zamjenice, usvajanje jezika, rano učenje materinskoga jezika

1. Uvod

Djeca usvajaju osnovu materinskoga jezika oko treće-četvrte godine, a do šeste-sedme godine mogu savršeno ovladati izgovornom razinom bilo kojega jezika. Prosječno dijete od četiri godine rabi 4000 riječi, rečenica mu sadrži do četiri riječi te je svake godine proširuje jednom riječju. Na jezični razvoj utječe urođeno znanje, no i okolina i opće ljudske spoznajne sposobnosti pamćenja, učenja i uopćavanja omogućavaju djetetu da sastavi gramatiku svojega materinskoga jezika (Jelaska, 2007:65). Institucionalno učenje jezika započinje još u predškolskoj dobi kada dijete kroz različite jezične igre, popraćeno osjećajem ugode, spontane i stvaralačke aktivnosti koju djeca prihvataju s radošću, započinje učiti standardni jezik. Samim polaskom u vrtić dijete postaje nenormativno dvojezično ili višejezično jer upoznaje različite idiome, žargon, dijalekt i, konačno, standardni jezik (Pavličević-Franić, 2005:51). Stvaranje međujezičnoga polja, međudjelovanje jednoga od zavičajnih idioma i standardnoga jezika, u toj se dobi može iskoristiti kao potencijal za učenje standardnoga jezika jer djeca pokazuju da znaju lingvistički misliti.

Pravo institucionalno učenje jezika započinje polaskom djeteta u prvi razred osnovne škole kada ono započinje sustavno učiti hrvatski standardni jezik. Istraživanja pokazuju da se time ne završava usvajanje jezika, nego da ono i dalje traje jer djeca tek u šestom razredu osnovne škole (oko 11./12. godine života) nesvesno vladaju glavninom morfologije i sintakse hrvatskoga jezika (Kovačević i Pavličević-Franić, 2002; Kuvač i Cvikić, 2003, 2005, 2007), a gramatičko znanje im je automatizirano oko dvanaeste godine (Jelaska, 2007). Taj jezik Roman Jacobson naziva dječjim jezikom¹ jer je rezultat ranoga učenja jezika. Prema tome, rani diskurs učenja hrvatskoga jezika obuhvaća vrijeme do 11./12. godine života (šesti razred osnovne škole). Postoji nekoliko pristupa učenju jezika među kojima se izdvajaju bihevioristički, generativni i kognitivistički. Ovo istraživanje oslanja se na kognitivistički pristup Jeana Piageta (1977) koji tvrdi da spoznaja omogućuje učenje općenito, pa tako i učenje jezika što znači da je razvijeno mišljenje preduvjet za uspješan jezični razvoj. Proces

---

¹ Roman Jacobson: *Child Language, Aphasia and Phonological Universals*, 1941.

usvajanja/učenja jezika prolazi kroz četiri faze: senzo-motoričku (od rođenja do 2. godine), predoperacijsku (od 2. do 7. godine), fazu konkretnih misaonih operacija (od 7. do 11./12. godine), fazu formalnih operacija. Dijete se od sedme do dvanaeste godine života nalazi u fazi konkretnih misaonih operacija pa je, prema tome, i jezik u tome razdoblju potrebno poučavati komunikacijski i s primjerenim sadržajima.

U ranome usvajanju/učenju (vrtićka dob djece) hrvatskoga jezika pojavljuju se inovacijski leksemi koji su najčešće imenice, glagoli, pridjevi, pa onda ostale vrste riječi (samo 4,8%) (Pavličević-Franić, 2005). Na kraju prvoga razreda u pisanim radovima djeca upotrebljavaju najviše imenica, zatim glagola, pridjeva pa zamjenica (oko 6% u odnosu na druge vrste riječi). Nepunoznačne vrste riječi usvajaju znatno kasnije (oko 7. godine). Istraživanje provedeno na kraju prvoga razreda pokazuje da 20,9% riječi u ukupnome dječjem leksiku čine veznici, prijedlozi, prilozi, čestice i užvici (Budinski, 2008). U učenju jezika djeca se prvo susreću s imenicama, zatim s glagolima, pridjevima, pa tek potom sa zamjenicama i brojevima (Nastavni plan i program, 2006).

2. Učenje zamjenica

Prema definiciji *Hrvatske gramatike* (Barić i sur., 1997) zamjenice su riječi koje zamjenjuju druge imenske riječi te mogu biti leksičke i gramatičke riječi; ništa ne imenuju nego izriču različite odnose među govornim licima. *Gramatika hrvatskoga jezika* (Silić i Pranjković, 2007) zamjenice definira kao riječi koje zamjenjuju imenice, odnosno riječi koje upućuju na ono što znače imenice. Budući da se njihovo značenje utvrđuje govornom situacijom, nazivaju se i situacijske riječi. Prema onome na što upućuju, zamjenice se dijele na: lične, posvojne, povratno-posvojne, neodređene, odnosne, pokazne, upitne i povratne. *Hrvatska gramatika* (Barić i sur., 1997) zamjenice dijeli i po funkciji na imeničke i pridjevske (ovisno zamjenjuju li imenicu ili pridjev) i po značenju na: osobne, povratne, povratno-posvojne, pokazne, neodređene, posvojne i upitno-odnosne. U petome razredu osnovne škole djeca počinju učiti zamjenice na normativnoj razini (upoznaju zamjenice kao vrstu riječi i njihovu funkciju u rečenici), a već u šestome razredu osnovne škole susreću se s pet vrsta zamjenica: osobnim, povratnim, povratno-posvojnim, pokaznim i posvojnim na normativnoj i komunikacijskoj razini. U sedmom i osmom razredu uče još upitno-odnosne i neodređene vrste zamjenica, također na normativnoj i komunikacijskoj razini. U prva četiri razreda učenici se sa zamjenicama susreću u konkretnoj uporabi u govorenoj i pisanoj komunikaciji.

3. Istraživanje

3.1. Ispitanici i instrumentarij istraživanja

Statistički uzorak čine učenici od drugoga do osmoga razreda osnovne škole podijeljeni u tri dobne skupine: 2. - 4. r., 5. - 6. r. i 7. - 8. r. (N = 200). Obzirom da hrvatski obrazovni sustav dijeli osnovnoškolsko obrazovanje na dva dijela: mlađi i stariji razredi, ova podjela želi kroz istraživanje utvrditi i pokazati da su učenici 5. i 6. razreda kognitivno bliži učenicima od drugoga do šestoga razreda, nego onima u sedmome i osmom razredu, u čiju se skupinu najčešće stavljaju. Instrumenti istraživanja su: pisani radovi (sastavci) i test znanja. Istraživanje je provedeno u Središnjoj Hrvatskoj, u tri osnovne škole. Podatci su obrađeni kategorijalnom i frekvencijskom analizom sadržaja te su uspoređeni u SPSS programu za statistiku metodom analize varijance i t-testa.

3.2. Cilj i problemi istraživanja

Cilj istraživanja jest ispitati koliko učenici osnovne škole od drugoga do šestoga razreda u svojim tekstovima upotrebljavaju zamjenice kao vrste riječi te koliko pogrešaka čine u uporabi zamjenica s obzirom na dob. U skladu s ciljem istraživanja postavljeni su sljedeći problemi:

1. Ispitati čestotnost uporabe zamjenica kao kategorija riječi u pisanim radovima hrvatskih osnovnoškolaca.
2. Ispitati točnost uporabe zamjenica u različitim funkcijama i značenjima u rečenici.
3. Ispitati postoji li značajna razlika u uporabi zamjenica i njezinoj točnosti s obzirom na dob učenika: 2.-4., 5.-6. i 7.-8. razred osnovne škole.

3.3. Hipoteze istraživanja

U skladu s ciljem i problemima istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

H₀ – Očekuje se značajna razlika u uporabi zamjenica s obzirom na dob.

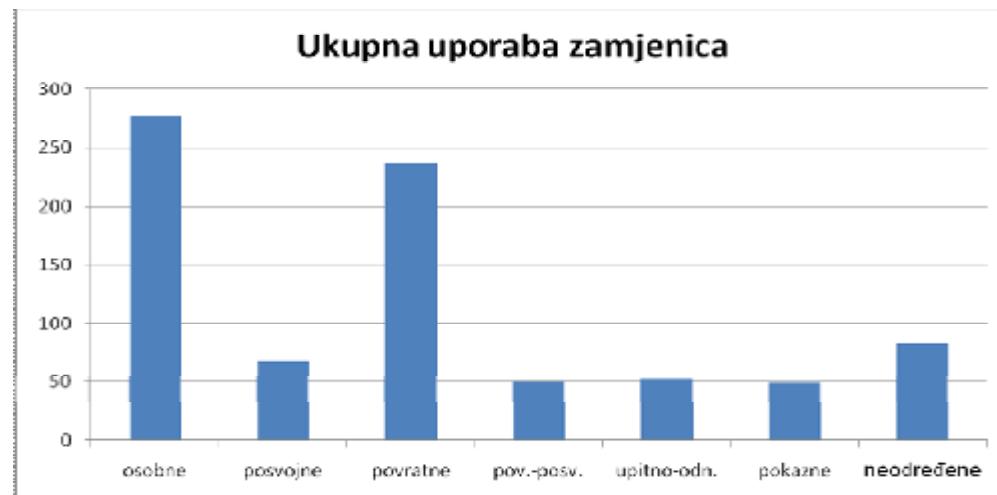
H₁ - Očekuje se da učenici u svojim pisanim radovima najčešće upotrebljavaju osobne i posvojne zamjenice.

H₂ – Očekuje se da će učenici najviše pogrešaka u uporabi zamjenica činiti u povratno-posvojnim i neodređenim zamjenicama.

3.4. Rezultati istraživanja

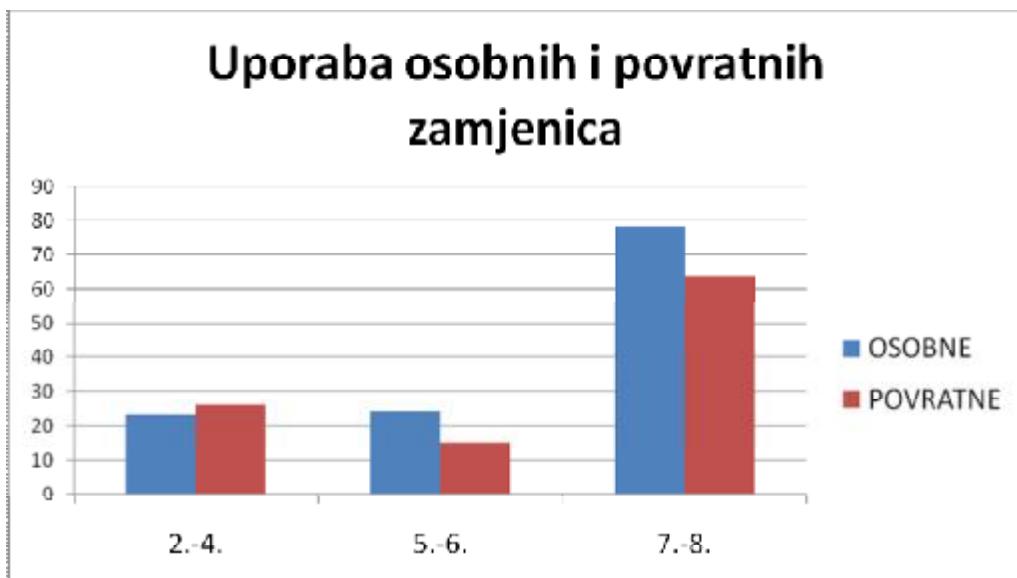
Zamjenice, kao vrsta riječi, pojavljuju se u učeničkim sastavcima relativno često, statistički znatno češće u sastavcima učenika dvaju završnih razreda osnovne škole. Najveći broj zamjenica u učeničkom leksiku jesu osobne zamjenice u različitim padežnim oblicima. Nakon osobnih, učenici često upotrebljavaju povratnu zamjenicu koristeći je uz povratne glagole, obezličenje ili tvorbu krnjega perfekta. Osim osobnih i povratnih, posvojne i neodređene zamjenice također su značajan dio rječnika učenika osnovne škole. Nakon njih slijedi podjednaka uporaba svih drugih vrsta zamjenica (*grafikon 1*). Prva hipoteza pretpostavlja da učenici u svojim radovima najčešće upotrebljavaju osobne i posvojne zamjenice, ali rezultati pokazuju da učenici u svojim radovima najčešće upotrebljavaju osobne i povratne zamjenice čime se opovrgava drugi dio postavljene hipoteze.

Grafikon 1. *Ukupna uporaba zamjenica (prema vrsti)*

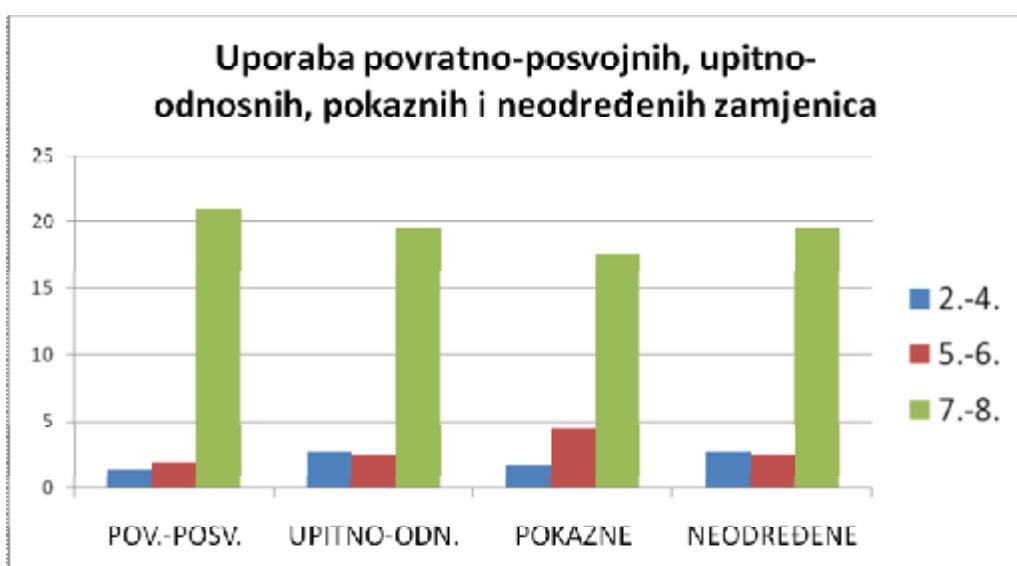
Kada se analizira uporaba zamjenica s obzirom na dobnu skupinu, može se primijetiti da se učenici svih triju dobnih skupina ne opredjeljuju podjednako često za uporabu određenih vrsta zamjenica (*grafikon 2*), tj. može se pokazati da postoji statistički značajna razlika u uporabi vrsta zamjenica u tekstovima ispitanika s obzirom na dob. Broj zamjenica statistički značajno raste u sedmome i osmom razredu, što se i očekivalo, u odnosu na učenike prvih dviju dobnih skupina (2. - 4., 5. - 6.) (*grafikon 2 i 3*).

Grafikon 2. Uporaba osobnih i povratnih zamjenica

Osim osobnih i povratnih, u pisanim radovima osnovnoškolaca česta je uporaba posvojnih i neodređenih zamjenica, a zatim podjednako i svih ostalih vrsta zamjenica, a statistički značajna razlika s obzirom na dob postoji, kao što je već rečeno, odnosno, ispitanici 7. i 8. razreda statistički značajno češće upotrebljavaju sve vrste zamjenica u svojim pisanim radovima od prvih dviju dobnih skupina. Time se potvrđuje nulta hipoteza koja prepostavlja da će u uporabi zamjenica biti statistički značajna razlika među ispitanicima s obzirom na dob (grafikon 2 i 3).

Grafikon 3. Uporaba povratno-posvojnih, upitno-odnosnih, pokaznih i neodređenih zamjenica

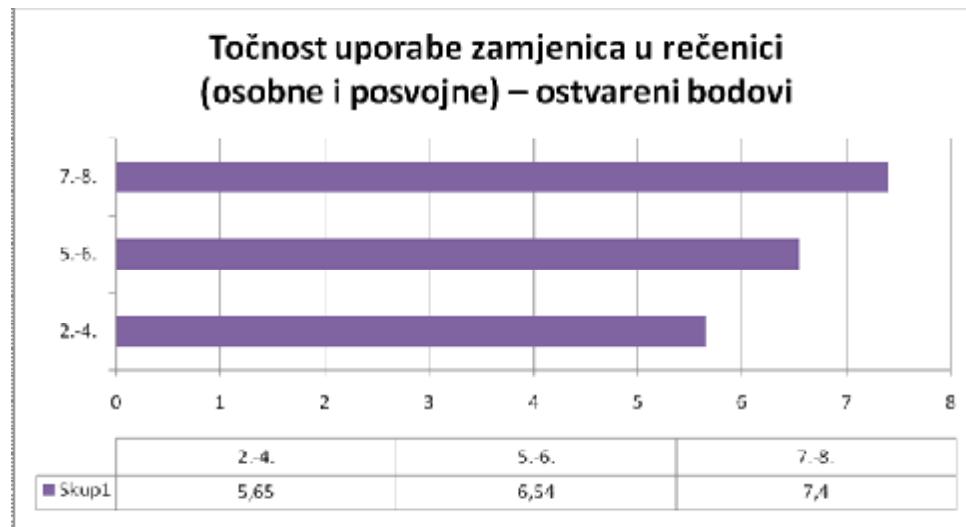
Rezultati analize varijance (s obzirom na dobne skupine) prikazani su u Tablici 1. Tablica prikazuje postoji li statistički značajna razlika između dobnih skupina u uporabi pojedinih vrsta zamjenica u tekstovima. Kao što rezultati pokazuju, za sve vrste zamjenica, osim za posvojne, postoji statistički značajna razlika između dobne skupine od drugoga do četvrtoga razreda i sedmoga i osmoga razreda te skupine od petoga do šestoga razreda i skupine završnih dvaju razreda. Dobiveni rezultati pokazuju da se učenici od drugoga do šestoga razreda nalaze u istoj skupini, tj. da je skupina od petoga do šestoga razreda bliža mlađoj, nego starijoj skupini, te se i jezik treba poučavati uvažavajući tu činjenicu. Time se potvrđuje nulta hipoteza koja prepostavlja da postoji statistički značajna razlika u uporabi i poznavanju zamjenica s obzirom na dobnu skupinu kojoj učenici pripadaju. Važno je naglasiti da su rezultati u korelaciji s Piagetovom teorijom (1977) jer potvrđuju da se učenici nalaze do dvanaeste godine života u fazi konkretnih misaonih operacija.

Tablica 1. *Rezultati analize varijance s obzirom na dob*

ANALIZA VARIJANCE S OBZIROM NA DOB			
	2. – 4.	5. – 6.	7. – 8.
OSOBNE	postoji (7. – 8.)	ne postoji	
POSVOJNE	ne postoji	ne postoji	ne postoji
POVRATNE	postoji (7. – 8.)	postoji (7. – 8.)	
POVRATNO-POSVOJNE	postoji (7. – 8.)	postoji (7. – 8.)	
UPITNO-ODNOSNE	postoji (7. – 8.)	postoji (7. – 8.)	
POKAZNE	postoji (7. – 8.)	postoji (7. – 8.)	
NEODREĐENE	postoji (7. – 8.)	postoji (7. – 8.)	

Drugi dio ispitivanja bio je test znanja u kojemu se propitivalo komunikacijsko poznavanje osobnih i posvojnih vrsta zamjenica u konkretnoj situaciji, odnosno njihova točna uporaba u tekstu. Testovi su prilagođeni učeničkoj dobi i prepostavci o poznavanju i uporabi pojedinih vrsta zamjenica u određenim situacijama. Rezultati pokazuju (*grafikon 4*) da nema statistički značajne razlike u rezultatima između dobnih skupina, iako, kao što se i očekivalo, najveću razinu znanja pokazuju učenici završnih razreda osnovne škole, a najmanju učenici mlađih razreda osnovne škole, no razliku ne možemo smatrati statistički značajnom.

Grafikon 4. *Točnost uporabe zamjenica u rečenici (osobne i posvojne)*

Dakle, analiza varijance je pokazala da ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob u komunikacijskome poznavanju osobnih i posvojnih zamjenica što potvrđuje da učenici prvih dviju dobnih skupina na komunikacijskoj razini poznaju osobne i posvojne zamjenice te, prema tome, ne pokazuju odstupanja u rezultatima od treće dobine skupine. Taj rezultat pokazuje kako je komunikacijsko-funkcionalni način poučavanja jezika u ranome učenju važan jer uvažava činjenicu da se učenici u toj dobi nalaze u fazi konkretnih misaonih operacija i da ih je sadržajima jezika potrebno poučavati zorno, primjereno i postupno.

4. Zaključak

Jezično usvajanje ne završava polaskom djeteta u školu, nego se ono i dalje nastavlja te dijete tek oko dvanaeste godine života morfologiju i sintaksu usvaja na razini jezične automatizacije. Upravo zato, često se događa da je učenicima neko jezično gradivo teško i nerazumljivo, osobito ako nije primjereno njihovim kognitivnim sposobnostima. Takve situacije, kao i neprimjeren način poučavanja, mogu dovesti do pojave „straha od jezika“ (Jelaska, 2007). Kako bi se to izbjeglo, potrebno je jezik u ranome učenju poučavati komunikacijski upotrebljavajući načela humanističke edukacije, čije je osnovno načelo da je jezik apstraktan i sveobuhvatan sustav znakova koji je potrebno poučavati u njegovoj sveukupnosti (Pavličević-Franić, 2005:72) Zamjenice su vrsta riječi s kojom se učenici u jezičnome usvajanju i početnemu učenju susreću na komunikacijskoj razini, a potom, u petome razredu započinje se sa zamjenicama na lingvističkoj razini što se nastavlja i u sljedećem stupnju obrazovanja kada se obrađuje pet od sedam vrsta zamjenica. Obzirom na

promjene svojih oblika i potrebno znanje o korištenju zamjenica u određenim kontekstima, one zahtijevaju poučavanje na višoj lingvističkoj razini. Upravo zbog toga, dolazi do nerazumijevanja sadržaja i učenici petoga i šestoga razreda imaju problema sa savladavanjem sadržaja materinskoga jezika. Obzirom da i ovo istraživanje pokazuje da su učenici petoga i šestoga razreda bliži učenicima mlađih razreda, sadržaj nastave jezika trebalo bi presložiti kako bi ga učenici i u toj dobi mogli savladavati. Važno je naglasiti da je učenike u dobi, do dvanaeste godine, važno jeziku poučavati potičući jezično-komunikacijsku kompetenciju (osposobljenost). Nacionalni okvirni kurikulum, koji je u završnoj fazi izrade, također naglašava promjenu stupnjeva obrazovanja u hrvatskome obrazovnome sustavu te tako dobro oblikuje prve dvije trijade ($3 + 3 + 2 + 2$) kada se djeca nalaze u istoj fazi konkretnoga mišljenja, a prelaskom u sljedeću dijadu, važno je naglasiti da se djeci oblikovalo apstraktno mišljenje i da su sposobni učiti jezik na lingvističkoj razini bez većih problema.

SUMMARY

THE ACQUISITION OF PRONOUNS IN THE EARLY DISCOURSE OF CROATIAN LANGUAGE LEARNING

Pronouns are words which refer to the meaning of nouns (person, object, thought, trait, or phenomenon) and their meaning is determined by the situation in which they are used. Therefore, pronouns are also called situational words (*Silić, Pranjković, 2007*). They are classified by their function (nominal and adjectival) and its meaning (personal, possessive, reflexive, demonstrative, interrogative, relative and indefinite) (*Barić et al., 1997*).

In the early development of the Croatian language, a child first acquires nouns and verbs out of the words pertaining to the full word class. This is followed by the acquisition of adjectives and finally pronouns (*Pavličević-Franić, 2005*). Up until year 12 a child is in the phase of concrete thinking, after which it passes into the phase of abstract operations (*Piaget, 1977*). In institutionalized language teaching a child encounters pronouns at the communicative level in the first four grades of elementary school. In linguistic terms, a child encounters pronouns at the conceptual level in grade 5 and in grade 6 by acquiring and learning lexical and grammatical meaning of four pronoun types (personal, possessive, reflexive and demonstrative). In the final two grades of elementary school pupils acquire lexical and grammatical meaning of other pronoun types as well as their function in the sentence (*Nastavni plan i program, 2006*).

The aim of the research was to investigate the frequency of the use of pronouns as a word class in the written texts of Croatian elementary school pupils. The subjects were divided into three groups: 2nd – 4th grades, 5th – 6th grades and 7th – 8th grades, due to the fact that the intergroup (5th and 6th grade) is in the developmental phase of concrete operations while our educational system places it in the abstract operation phase. Moreover, the aim was also to investigate the correctness of the use of pronouns in different functions as well as the correctness of the use of pronoun types in various meanings. The corpus has been comprised of the written compositions of Croatian elementary school pupils (N = 200). The method of category and frequency content analysis will be used. The data collected will be analyzed with the SPSS statistics software tool (t-test, arithmetic mean, chi-square test).

KEY WORDS: pronouns, language acquisition, early learning of mother tongue

Popis literature

Barić, Eugenija i suradnici, *Hrvatska gramatika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, Zagreb, 1997.

Budinski, Vesna, „Jezične kompetencije učenika prvoga razreda u pisanome jeziku: upotreba priloga, prijedloga, veznika, užvika i čestica“, u: *Zbornik radova s druge međunarodne konferencije RUHMJ*, ECNSI i UFZG, Zagreb, 2008., str. 47.-60.

Jelaska, Zrinka i suradnici, *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.

Kovačević, Melita i Pavličević-Franić, Dunja, *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini I.*, Slap, Jastrebarsko, 2002.

Kuvač, Jelena i Cvikić, Lidija, „Obilježja dječje gramatike na primjeru imeničke morfologije“, Riječ, časopis za slavensku filologiju, 2, 2003., Zagreb, br. 9, str. 19.-30.

Kuvač, Jelena i Cvikić, Lidija, „Dječji jezik između standarda i dijalekta“, u: *Zbornik radova - Jezik u društvenoj interakciji*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb – Split, 2005., str. 275.-282.

Kuvač, Jelena i Cvikić, Lidija, *Drugi jezik hrvatski*, Profil, Zagreb, 2007.

Nastavni plan i program, Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa, Zagreb, 2006.

Pavličević-Franić, Dunja, *Komunikacijom do gramatike*, Alfa, Zagreb, 2005.

Piaget, Jean, *The language and thought of the child*, Harcourt Brace, New York, 1977.

Silić, Josip i Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.